

סוכות חלק ג':

הושענא רבה, שמיני עצרת ושמחת תורה

בסיס לשנה יוצאת מן הכלל

בשני שיעורי "מורשה" הראשונים על חג הסוכות התייחסנו למסרים המרכזיים של הסוכה ושל ארבעת המינים, וכן לרעיון הייחודי של השמחה המאפיינת את החג. בשיעור שלישי זה, נראה כי חג הסוכות משלב בתוכו יותר מאשר "סוכות" בלבד. היום השביעי של החג נושא עמו אוירה של רצינות ודין והוא מכונה "הושענא רבה". היום השמיני הוא יום של שמחה וצהלה, ושמו "שמיני עצרת". למעשה, יום אחרון זה הוא חג עצמאי בזכות עצמו, ובו חוגגים אף את "שמחת תורה" (מחוץ לארץ ישראל, מפוצלים שמיני עצרת ושמחת תורה ליומיים). ימים מיוחדים אלו לא רק מוסיפים עומק ומשמעות לחג הסוכות, אלא אף משפיעים על הערכתנו כלפי היהדות וכלפי הקשר עם ה' במהלך השנה כולה.

נחקור את משמעותו של הושענא רבה, את חג שמיני עצרת, ואת חג שמחת תורה. כרקע לשיעור זה נבחן גם את הקשר בין חג הסוכות לבין אומות העולם, ואת החיבור בינו לבין ימות המשיח.

בשיעור זה נתייחס לשאלות הבאות:

- ☞ מהו הקשר בין הסוכה לבין ימות המשיח?
- ☞ מדוע מקריבים בסוכות קורבנות עבור אומות העולם?
- ☞ מה הטעם לחיבוט הערבות ביום האחרון של סוכות?
- ☞ מהי משמעותו של שמיני עצרת, "חג נוסף" הסמוך לסוכות?
- ☞ מדוע חוגגים את שמחת תורה בשמיני עצרת?
- ☞ כיצד משפיעים שמיני עצרת ושמחת תורה על השנה כולה?

מבנה השיעור:

חלק ראשון: סוכות, ימות המשיח ואומות העולם
פרק א. חג הגאולה
פרק ב. תיקון של אומות העולם

חלק שני: הושענא רבה – ההזדמנות האחרונה
פרק א. יום החיתום
פרק ב. חיבוט ערבה

חלק שלישי: שמיני עצרת – עם לבדד ישכון
פרק א. מסיבת הסיום
פרק ב. העולם הבא

חלק רביעי: שמחת תורה
פרק א. כיצד חוגגים את שמחת תורה
פרק ב. מדוע חוגגים את שמחת תורה בשמיני עצרת?

חלק חמישי: השמחה המתפשטת לאורך השנה כולה

חלק א: סוכות, ימות המשיח ואומות העולם

בספרי הנביאים וכן במקורות האגדה והקבלה, יש קשר מיוחד בין סוכות לבין ימות המשיח, וקשר ייחודי לחג עם אומות העולם. בחלק זה של השיעור נחקר רעיון זה, כדי לספק רקע להבנת הדרך שבה מתקשר חג הסוכות לימים שלאחריו, דהיינו, שמיני עצרת ושמחת תורה.

פרק א. חג הגאולה

סוכות, המהווה את השיא הרוחני של השנה, גדוש ברמיזות עמוקות הנוגעות לימות המשיח – השיא הרוחני של ההיסטוריה העולמית.

1. הגאון מוילנא, "אבן שלמה" יא: – חגי חודש תשרי מקבילים לחזון היהודי ביחס לעתיד לבוא.

כל העניינים שבחודש תשרי הם רמז לעתיד לבא כי מתחילה הוא יום הדין בראש השנה. ואח"כ סליחת העונות ביום הכיפורים. ואח"כ סוכות ושמיני עצרת ושמחתן. וכן לעתיד לבא תחילה יום הדין הגדול אח"כ וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם כו' (יחזקאל ל"ו) כי אסלח לאשר אשאר (ירמיה נ') ואח"כ בסוכות חופות שבע כידוע וכמו שכתוב (ישעיה ד') וסוכה תהי' לצל יומם כו' זמן שמחתנו כו' ועמדו זרים ורעו צאנכם (שם ס"א) ואח"כ שמיני עצרת שיכלו הכופרים באלקי אמת וישמחו ישראל לבדן "עצרת תהי' לכם" (עי' פסחים ס"ח).

טקסיו של חג הסוכות מצביעים בבירור על רעיון הגאולה. חג הפסח מזכיר לנו את ההיווצרות – חג זה מציין את היווצרותה של האומה הישראלית, וחוגגים אותו בתקופת הלידה מחדש (אביב). חג השבועות מנציח את ההתגלות – מעמד הר סיני. חוגגים אותו בלימוד כל הלילה על מנת להתכונן למתן תורה. אולם, חג הסוכות מתבונן קדימה לקראת הגאולה השלמה. בתהלוכת ה"הושענות" אנו קוראים לה' "הושע נא". הסוכה היא מודל ממוזער של גן עדן, גן העדן של העבר וגן העדן של העתיד, אשר לתוכו אנו מזמינים את אבותינו הדגולים לאכול איתנו (אושפזין), כפי שנסעד עמם בעולם הבא. אנו אוגדים את ארבעת המינים ומנענעים אותם יחד – סמל לבני ישראל שיתקבצו יחד כישות מאוחדת אחת, ושוב יש כאן רמיזה לעתיד לבוא.

בהפטרה (קריאה בספר הנביא לאחר קריאת התורה) לחג הסוכות, ניתן למצוא רמיזה נוספת לקשר בין סוכות לבין ימות המשיח. ההפטרה מתארת את מלחמת גוג ומגוג:

2. זכריה יד (פסוקים נבחרים) – נבואת גוג ומגוג מתארת את המלחמה העקובה מדם שתוצאתה תהיה הגאולה השלמה וימות המשיח.

א-ג: הנה יום בא לה' וְחָלַק שְׁלֵלְךָ בְּקִרְבְּךָ. וְאַסְפְּתִי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַם לְמִלְחָמָה ... וְיָצֵא ה' וְנָלַחַם בְּגוֹיִם הַהֵם כְּיוֹם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרָב.

ט: וְהָיָה ה' לְמִלְחָךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשָׂמוֹ אֶחָד.

יא: וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחָרַם לֹא יִהְיֶה עוֹד וְיִשְׁבָּה יְרוּשָׁלַם לְבִטָּח.

טז: וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמִלְחָךְ ה' צְבָקוֹת וְלַחַג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת.

המקור הבא מדגים את הקשר בין הסוכה לבין המלחמה האפוקליפטית של גוג ומגוג.

3. הרב נתן שרמון, Stone Chumash, עמ' 1241-1242 – הסוכה מייצגת את הביטחון המשמח הכרוך בהסתמכות על הגנתו של ה'; הגג מסמל את האשליה של האדם ששם מבטחו בכוח אנושי. זאת משמעותה העמוקה יותר של מלחמת גוג ומגוג.

הרב שמשון רפאל הירש (במדבר כט:יג) דן בקשר הפנימי בין מלחמת גוג ומגוג לבין סוכות.

בתוך השם "גוג", נמצאת המילה "גג", ובכך מתגלה מיד הניגוד לסוכה, המכוסה בסכך חלש ובלתי יציב. למעשה, כל ההיסטוריה של האנושות מכילה ניגוד זה. כשם שבכוחם של בני האדם ליצור לעצמם ביטחון כנגד עמיתיהם הארציים באמצעות קירות חזקים, כך הם יכולים להשלוח את עצמם ולחשוב כי בכוחם להגן על עצמם מפני הדברים המגיעים מלמעלה - מה' ומכוחו לכוון את העניינים. הם סבורים כי באפשרותם למצוא מבטח בהגנה הנובעת מכוחם, שביכולתם לקחת את גורלם בידיהם, להכתיר את בניין הגדולה האנושית בגגות משולשים, ולהיות בלתי תלויים בה'. מלחמת גוג ומגוג היא המלחמה של ה"גג" כנגד הסוכה, המלחמה של "אשלית הגג" של הגדולה האנושית שאינה יודעת מרגוע, כנגד אמת-הסוכה, של ביטחון ושלווה שמחים, הנובעים מכך שהאדם שם את מבטחו בהגנתו של ה'. הסברו של הרב הירש על היחס של גוג-מגוג מתבסס על הכלל הדקדוקי כי התחילית מ' מבטאת את רעיון הקרנת דבר מה. למשל, המילה "מאור" מציינת גוף שמימי המקרין את האור. מכאן שלפי השקפתו של הרב הירש, המילה "גג" מציינת את התפיסה כי האדם יכול להגן על עצמו מפני כוחו השמימי של ה'. ואילו "מגוג" הוא ניסיון להקרין תפיסה זו לכל העולם.

פרק ג. תיקונן של אומות העולם

שלא כמו הגים אחרים וקורבנות אחרים, מוקדשים קורבנות חג הסוכות לאומות העולם. במהלך החג הוקרבו שבעים פרים, המקבילים לשבעים אומות העולם כפי שהן מנויות בספר בראשית (בראשית פרק י').

1. **תלמוד בבלי, סוכה נה: ורש"י שם, דיבור המתחיל "שבעים פרים" – מקריבים שבעים קורבנות כדי לזכות את שבעים אומות העולם.**

אמר רבי אלעזר הני שבעים פרים כנגד מו כנגד שבעים אומות.
רש"י: שבעים פרים: לכפר עליהם, שיִרדו גשמים בכל העולם, לפי שנידונין בחג על המים.

הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב) מסביר כי לעתיד לבוא, יביאו אומות העולם קורבנות לירושלים בחג הסוכות (כפי שמתואר בפסוקים בזכריה יד, המצוטטים לעיל), מתוך ידיעה ברורה כי רווחתן תלויה בקורבנות המוקרבים בבית המקדש בירושלים.

2. **נצי"ב, "העמק דבר", במדבר כה:יב – אומות העולם מכירות בכך שמקור הברכות שלהן הוא קורבנות חג הסוכות.**

ונתבאר בסדר אמור משום דפרי החג הוא בשביל שבעים אומות ... ומש"ה כתב בס' זכריה י"ד דלעתיד יהיו גם אוה"ע באים בחהמ"ס לעמוד על קרבנם. היינו בשביל שיכירו גם המה את מלך ה' צבא-ות ויהיו יודעים דפרנסתם תלוי' במוספי החג שיישראל מביאים בשבילם. ואם לא יעלו לא יבא עליהם הגשם. וכך ה' המנהג בימי שלמה. ומש"ה היה שלמה מגיד קהלת בחהמ"ס לפני חכמי אוה"ע.

נבואה נוספת, הנדונה במקור להלן, מתארת כיצד יבואו זרים וישמרו על עם ישראל.

3. **הרב שמשון פינקוס, "שיחות הרב שמשון פינקוס: סוכות", עמ' 107 – בסוכות יבקשו אומות העולם את השכינה בבית המקדש בירושלים.**

אחרי יום כיפור מגיע סוכות, הוי אמור סוכות הוא התכלית, וכידוע סוכות מרמז על ימות המשיח. בסוכות יתקיים "ועמדו זרים ורעו צאנכם" (ישעיה סא ה), דהיינו שגם את האומות מכניסים תחת כנפי השכינה, ומתקנים אותם עד כמה שאפשר על ידי פְּרִי החג. והשיא זה שמיני עצרת, שהוא עוה"ב ממש.

מאחר שתכליתו של העולם כוללת גם את האומות, בסוכות, החג של התכלית, אנו מתפללים כי אף שבעים עמים מרכזיים אלו ימלאו את תפקידם.

4. הרב מנחם מנדל שניאורסון, "מעייני הישועה" עמ' 312 – בסוכות אנו מתפללים כי אומות העולם ימלאו את ייעודן.

בחג הסוכות הקריבו ע"ג המזבח שבעים פרים, ועד"ז בזמן הזה ע"י התפלה, "ונשלמה פרים שפתינו", כנגד שבעים אומות העולם, אשר עי"ז נפעל ענין של הגנה על אודה"ע ... אשר עי"ז יתוסף אצלם במילוי תפקידם בקיום המצוות שנצטוו בני נח, כולל ובמיוחד העזר והסיוע לבני"י שיוכלו לקיים תומ"צ.

נקודות לסיכום החלק הראשון:

- ☞ אחד מן הרעיונות המרכזיים של חג הסוכות הוא הגאולה העתידה וימות המשיח.
- ☞ הנביאים ניבאו כי בעתיד תתרחש מלחמה גדולה אשר תוכרע, בסופו של דבר, בתקופת חג הסוכות. מלחמה זו, הידועה בשמה "מלחמת גוג ומגוג", תציב את התפיסה של הסתמכות על ה'אני" מול התפיסה של הסוכה - הסתמכות על האמונה בה' להגנה ולרווחה.
- ☞ סוכות אינו חג של עם ישראל בלבד, טמון בו רעיון אוניברסאלי. שבעים הפרים שמוקרבים במהלך החג מקבילים לשבעים האומות החשובות בעולם המפיקות תועלת מקורבנות אלה.
- ☞ כשם שבעבר הכירו חכמי העולם בחשיבותם של שבעים הפרים, כך, לעתיד לבוא, יכיר העולם בכך שה' הוא מקור הברכה, והוא בלבד. באותה עת, יעלו כולם לחוג את חג הסוכות.

בשלושת החלקים הבאים, נתמקד בימים המסיימים את חג הסוכות: הושענא רבה, שמיני עצרת ושמחת תורה.

חלק שני: הושענא רבה – ההודמנות האחרונה

היום האחרון של חג הסוכות עצמו מכונה "הושענא רבה". על אף שיום זה אינו יום כיפור כשלעצמו – אין איסור מלאכה מעבר להגבלות של שאר ימי חול המועד – בכל זאת יש בו מנהגים ייחודיים הקשורים הן לסוכות והן לימים הנוראים.

1. הרב מרדכי בכר, Gateway to Judaism, עמ' 153 – הושענא רבה, היום השביעי של חג הסוכות, הוא יום של תפילה וקדושה.

היום האחרון של חול המועד סוכות מכונה "הושענא רבה", שאפשר לתרגמו "הישועה הגדולה". שם זה מתקשר לתפילות הנאמרות בכל אחד מימי הסוכות, בעת שהציבור מקיף את הבימה, כשכל אחד אוחז בלולבו. המוטיב החוזר של תפילות אלה הוא "הושע נא". אנו מתחננים כי ה' יציל אותנו מן הסבל ומן המצוקות של הגלות (על אף שניתנה לנו האפשרות לשוב לארץ ישראל ואף יש לנו מדינה, עד שייבנה בית המקדש השלישי או עדיין נחשבים 'גולים').

ביום האחרון של חול המועד, מקיף הקהל את הבימה שבע פעמים, ונאמרות תפילות נוספות המכונות "הושענות", כסימן לקדושה הגדולה של יום זה (משנה ברורה תרפד:יא). בזמן שבית המקדש היה קיים בירושלים, הקיף הציבור את המזבח, כשערבות בידיהם (סוכה מד.).

פרק א. יום החיתום

אנו רגילים לחשוב כי תחילתם של הימים הנוראים בראש השנה וסופם ביום הכיפורים, אך אין הדברים מדויקים. אף חג הסוכות חל בחודש של הימים הנוראים, ויש בו קשר לדין ולמחילה. במיוחד ביום השביעי של סוכות, יום הושענא רבה, שוב באה לידי ביטוי הרצינות של הימים הנוראים.

הקטע הבא מן הזוהר מציין את משמעותו הגדולה של היום.

1. זוהר, פרשת צו לא:ב – ה' דן את העולם על הגשמים בהושענא רבה, ומוציא את גזרי הדין שנחתמו ביום הכיפורים. עדיין ניתן להביא לקריעת גזר דין שלילי באמצעות תשובה כנה.

ביום השביעי של חג הסוכות, הוא יום סיום הדין בעולם [שהחל בראש השנה], ופתקים [ובהם גזרי הדין] יוצאים מבית המלך. ביום זה נחתם הדין והערבות [המסמלות גשם לשנה הקרובה] תלויות ביום זה.

ביומא שביעאה דחג, הוא סיומא דדינא דעלמא, ופתקין נפקין מבי מלכא, וגבורן מתערי, ומסתיימן בהאי יומא, וערבי נחל (תליין) בהו.

בהושענא רבה נוהגים מנהגים רבים של הימים הנוראים, שיוצרים אווירה חזקה של דין. החזן שר מגנינות של יום הכיפורים, חגיגות הסוכות מלוות ברצינות מסוימת, ורבים לומדים תורה במשך כל הלילה. יש סידורים שבהם בא לידי ביטוי מעמדו המיוחד של יום הושענא רבה בנוסח הבא בתפילת "ונתנה תוקף": "בראש השנה ישפטון וביום הכיפורים יכתבון ובהושענא רבה יחתמוון".

פרק ב. חיבוט ערבה

לאחר שמקיפים את הבימה ומסיימים את התפילות שבהן מבקשים לצאת זכאים בדין, נהוג, מאז ימי הנביאים, ליטול חמישה ענפי ערבה ולחבוט אותם בקרקע חמש פעמים (משנה ברורה תרסד:יב). בשני המקורות הבאים נידונה הסמליות של מנהג זה.

1. על פי הרב שמשון רפאל הירש, "חורב", עדות ב, 225 – חיבוט ענפי הערבה מסמל כי אנו דוחים חיים גשמיים לחלוטין ומתרחקים מן הגאווה.

ארבעת המינים מייצגים דברים שונים המצויים בטבע לתועלת האדם:

דברים בטבע שאינם דורשים שום תיקון בידי אדם – אור השמש, אוויר, ריחות טובים וכו' – מיוצגים על ידי ההדס, מאחר שריחו הוא המאפיין הבולט שלו.

דברים בטבע שהם בעלי תועלת לאדם, אך עליו להפיק מהם את התועלת – אמצעי קיום, מזון – מיוצגים בלולב (הלקוח מן הדקל).

האתרוג משתייך הן לקטגוריה הראשונה והן לשנייה.

דברים בטבע התלויים לחלוטין באדם לשם תיקונם, "כלפיהם מפעיל האדם את כוחו כאדונם ומהם הוא מפיק את כל התועלת הטמונה בהם באמצעות כישוריו". הטבע מספק חומרי גלם בלבד והאדם מתקן אותם לשימוש, כגון, מגוריו, בגדיו, כליו וכו'. קטגוריה זו מיוצגת על ידי העץ ומתוך כך על ידי הערבה, אשר אין בה ריח (קטגוריה 1) ואין בה טעם (קטגוריה 2) – היא רק עץ. לכן, מסמלת הערבה את האדם המשתמש בכוחותיו ובכישוריו; היא מסמלת את כיבושו של האדם את עולם החומר.

ניתן להעמיד בסכנה את האידיאלים של העם היהודי על ידי הדגשת יתר של העושר החומרי שלו והסתמכות על מאמצים אנושיים בלבד. לכן, קבעו הנביאים את המנהג של חיבוט ערבה לאחר שבע ההקפות סביב המזבח או סביב ספר התורה. מנהג זה מסמל את דחייתה של הגאווה ושל האדרת כוחו של האדם. הערבה מזכירה לנו את התחומים שבהם מתגלה שליטתו של רוח האדם על החומר, על אותו החומר אשר מטפח את הגאווה.

מסר נוסף של חיבוט הערבה הוא שלאחר חיתום הדין, עלינו לזנוח את עבירותנו ולהתקדם בחיינו.

2. הרב ישראל מילר, What's Wrong With Being Happy?, עמ' 214-215 – לנוע קדימה לאחר החוויה המזככת של הימים הנוראים.

חכמי הקבלה מורים לנו לחבוט את ההושענות (הערבות) על הקרקע ולא על ספסל או על כיסא. אנו אומרים כי גאוותנו הושפלה, ומודים עד כמה נפלנו נמוך.

אחר כך נוטלים אנו את ההושענות שלנו ומשליכים אותן הצידה, זורקים אותן. זהו חלק בלתי נפרד מן המצווה, כדי לסמן את סיום ימי הדין.

פירושו של דבר: לאחר שהשפלנו את עצמנו, לאחר שהודינו בחטאינו, חסרונותינו וכשלונותינו; לאחר שהודינו כי איננו זכאים לדבר וזכותנו היחידה היא ייסורינו; אנו נוטלים את כל אותם הרגשות, ומניחים אותם הצידה. כי אם חווינו נכון את ראש השנה, את יום הכיפורים, ואת הושענא רבה, חווינו חוויה מרגשת מאוד, מצרפת ומטהרת. ועם סיומם, יש להסיט את המבט מחטאי העבר, כדי לאפשר לעצמנו לנוע קדימה.

עברנו את ראש השנה, את יום הכיפורים, ואת הושענא רבה. אך יש גבול למשך הזמן שעלינו לשהות תחת שבט הדין האלוקי; לכן אנו מסירים את העלים ומשליכים את הענפים הצידה...

יש אנשים המחזיקים במוחם "יומן" ובו רשומים כל צער, כל עוולה אמיתית או דמיונית שנעשתה כלפיהם. הם יספרו לכם על הדברים הנוראים שעשתה גב' פלונית לפני ארבעים שנה; ועל אף שגב' פלונית שכחה מזמן או אפילו עברה מן העולם, אנשים אלו, במרירותם, ימשיכו לאכול את עצמם חיים. לעתים קרובות, עושים זאת האנשים הטובים ביותר והרגישים ביותר - לגבי העוולות שהם עצמם עשו! הם אינם נותנים מנוח לרגשות האשם המקננים בהם.

נדרש אומץ כדי להודות בחטאים, להודות בפני ה' ובפני עצמך כי חטאת ואינך ראוי. אך אם הודית, ואתה עצוב וגאוותך התרסקה, אזי יש לקחת מן הניסיון הזה את הטוב, להשליך את השלילי, להוציא מראשך ולהתקדם. קשה להתמודד עם האתגרים של החוויה; איננו צריכים לסחוב עלינו לנצח את משקל היתר של עבר כואב.

נקודות לסיכום החלק השני:

- ☞ הושענא רבה הוא היום האחרון של חג הסוכות עצמו, ולכן היום האחרון של ימי הדין שהחלו בראש השנה. אם כן, זוהי גם ההזדמנות האחרונה לחזור בתשובה ולשנות את גזר הדין.
- ☞ רעיון הדין משתקף במנהגים וביראת הכבוד בתפילת הושענא רבה.
- ☞ חיבוט הערבה על הקרקע בהושענא רבה מחזק את הרעיונות הבסיסיים של חג הסוכות שנודונו לעיל: דחיית של גאוות השווא והצהרה של ביטחון בה'.
- ☞ אם חווים נכון את ראש השנה, את יום הכיפורים, ואת הושענא רבה, עוברים תקופה מזככת, כמו כסף שמצרפים אותו מן הסיגים. החוויה היא מרגשת ומטהרת. עם סיומה, יש להניח הצידה את ההתמקדות בחטאי העבר, כדי לאפשר לעצמנו לנוע קדימה.

חלק שלישי: שמיני עצרת – עם לבדד ישכון

טכנית, מסתיים חג הסוכות לאחר שבעה ימים ומיד לאחריו חל חג "שמיני עצרת". המילה "עצרת" פירושה התכנסות. בחג נפרד זה איננו נוטלים את ארבעת המינים ואיננו יושבים בסוכה [חלק מבני חו"ל נוהגים לאכול בסוכה ביום הראשון של שמיני עצרת].

1. ויקרא כג:לד-לו – חג הסוכות מסתיים ומיד לאחריו חל שמיני עצרת.

בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לָהּ... בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם... עֲצַרְתָּ הוּא כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ.

פרק א. מסיבת הסיום

השיא של חג הסוכות – ובעצם של השנה כולה – הוא יום שמיני עצרת. כפי שמציין שמו של היום, הוא מסמל את שיא אהבתו של ה' כלפי עם ישראל.

1. רש"י, ויקרא כג:לו – לאחר ההתעלות וקרבת האלוקים שנוצרו במהלך חג הסוכות, מבקש ה' מאיתנו להישאר עמו רק יום אחד נוסף.

עצרת היא - עצרתי אתכם אצלי. כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים, כיון שהגיע זמנו להפטר אמר כְּנִי, בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם:

בעוד שלאומות העולם יש חלק בחג הסוכות, "שמיני עצרת" שמור לעם ישראל לבדו. ביום זה מקריבים רק פר אחד, המסמל את עם ישראל.

2. תלמוד בבלי, סוכה נה: - לאחר החגיגה "האוניברסאלית" יותר של סוכות, העם הנבחר של ה' שוהה עמו יום אחד נוסף.

אמר רבי אלעזר הני שבעים פרים, כנגד מי, כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה, כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה. ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך:

היחס המיוחד בין ישראל לבין ה' הוא מקור לשמחה ולחגיגה הייחודית של שמיני עצרת. כבר אין צורך בארבעת המינים, המהווים סמלים גשמיים של השפע הארצי, שיעוררו בנו את השמחה. אנו מאושרים בקשר המהור והפשוט עם הקב"ה.

3. ספר החינוך, מצווה שכד – שמחת חג הסוכות 'זקוקה' לארבעת המינים על מנת למקד אותה בכיוון הנכון; מה שאין כן שמיני עצרת, שהשמחה בו טהורה.

ואם תשאל, שמיני עצרת שיש בו שמחה גדולה לישראל למה לא היה ניטל בו, התשובה, כי יום שמיני עצרת כולו לְשֵׁם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה, משל למלך שעשה סעודה וכו' כדאיתא במדרש, ולבסוף אמר להם עכבו עמי יום אחד שקשה עלי פרידתכם, ולפיכך נקרא עצרת, ואם כן אין צריך זכרון אחר.

בחג הסוכות אנו מכירים ב"אסיף הרוחני" (כפי שהוסבר בשיעור השני על סוכות), ואילו בשמיני עצרת אנו מתמקדים ישירות בקשר שלנו עם ה'. שלא כמו סוכות, שבו התעצמה השמחה שלנו באמצעות מצוות סוכה, ארבעת המינים והחגיגות היומיות של שמחת בית השואבה, נוגע שמיני עצרת ישירות לשורש, לשמחה בקשר המיוחד בין האלוקים לבין עם ישראל.

פרק ב. העולם הבא

כמובן, "מסיבת הסיום" האמיתית תהיה העולם הבא. זאת מסיבת הסיום של היקום כולו. סוכות מייצג את ימות המשיח, ואילו שמיני עצרת מייצג את השלב האחרון בהיסטוריה של הבריאה.

מצוות הישיבה בסוכה, כמו מצוות ארבעת המינים, אינה חלה בשמיני עצרת (ראש השנה ד:), כפי שמבואר במקור הבא.

1. שפת אמת, דברים (סוכות), שנת תרלב – שמיני עצרת אינו זקוק לסוכה, המספקת הגנה גשמית, משום שיש בו בחינת העולם הבא שבו לא יהיה צורך בהגנה פיזית.

ח' ימי החג נותנים חיים לכל ימי השנה. כי התפשטות החיות מר"ה הוא בחג וזה ניסוך המים. וז' ימי סוכות הם חיי עולם

הזה ולכך יש אחיזה גם לאומות וזהו ע' פרים. אבל שמיני עצרת הוא חיי עולם הבא. והוא החיים המיוחד לישראל שהתורה עיקר חיינו ...

חיי עוה"ז רק חיצוניות ולכך צריך הגנה וסוכה, שהיא העדות שהקב"ה מעיד עלינו כי עיקר חיינו התורה וחיי עוה"ב ... אבל שמו"ע שהוא ממש חיי עוה"ב כנ"ל לא צריך הגנה וצל הסוכה רק הוא בחי' סוכה ממש.

נקודות לסיכום החלק השלישי:

- מיד לאחר שבעת הימים של חג הסוכות מגיע החג הנפרד של "שמיני עצרת".
- השם "עצרת" מבטא את משמעותו של היום: ה' אומר, "עצרו והתעכבו עמי עוד יום אחד". סוכות הוא חג אוניברסאלי, ואילו שמיני עצרת ייחודי לעם ישראל. ה' חוגג עם עמו הנבחר.
- שלא כמו סוכות, שבו פיתחנו את השמחה שלנו באמצעות מצוות סוכה, ארבעת המינים ושמחת בית השואבה, שמיני עצרת נוגע ישירות בשורש, בשמחה בקשר המיוחד בין ה' לבין עם ישראל.
- חג הסוכות קשור רעיונית לימות המשיח, ואילו שמיני עצרת מתייחס לשלב הבא של קיום העולם: העולם הבא.

חלק רביעי: שמחת תורה

נהוג בשמחת תורה לרקוד עם ספר התורה. מספרים על הבעל שם טוב מעשה שארע פעם אחת במהלך הריקודים בשמחת תורה. מתוך התלהבותו, קרא הבעל שם טוב: "ישראל, עם קדושים. לשמחה מה זו עושה? זאת תורתנו הקדושה! האם אומות אחרות שמחות כאשר הן אוחות בספריהם הקדושים? ואלו חגיגות הם עושים כאשר הם שמחים? ואנו, עם ישראל, היכן תמצאו אותנו כאשר אנו שמחים? בתוך בתי הכנסת! ומדוע אנו רוקדים ושרים? לכבודה של התורה הקדושה. מתי אנו מאוחדים, כאיש אחד בלב אחד? בשמחת תורה! לכן, אני אומר לכם, ישראל, עם קדושים! זהו יום של שמחה משולשת – שמחת התורה, שמחת עם ישראל, ושמחת קודשא בריך הוא." (הרב שמואל בוטמן, the Baal Shem Tov Foundation)

יום שמיני עצרת נקבע גם כיום "שמחת תורה". בחוצה לארץ, שם חוגגים יומיים שמיני עצרת, יחד היום השני לשמחת תורה. ביום שמחת התורה, מבטאים את העונג שבקרבת אלוקים על ידי שמחה במתנתו הגדולה לאנושות: התורה.

כפי שנראה להלן, השמחה בקשר הפנימי בין ישראל לבין הקב"ה והשמחה בתורה הן אחת. היום שבו ניתנה תורה לישראל, כפי שאומרת המשנה (תענית ד:ו), הוא "יום חתונתו" (של ה' עם ישראל). התורה קושרת אותנו עם ה' לנצח. בכך שאנו חוגגים עם התורה, אנו חוגגים את הקשר שלנו עם ה'.

פרק א. כיצד חוגגים את שמחת תורה

במשך כל שנה, בבתי כנסת ברחבי העולם, קוראים יהודים בתורה - שבת אחר שבת - את כל חמשת חומשי תורה. מחזור קריאה זה מסתיים - ומתחיל מחדש! - ביום שמחת תורה.

1. רמ"א, תרסט"א - מציינים את סיומו של מחזור קריאת התורה השנתי ואת תחילתו של המחזור החדש בשירים ובריקודים הן בליל שמחת תורה והן למחרת ביום.

וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה ... ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות וכל מקום לפי מנהגו ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורות הבימה שבבית הכנסת ... והכל משום שמחה ונהגו עוד להרבות הקרואים לספר תורה ... עוד נהגו לקרות כל הנערים לספר תורה ...

2. משנה ברורה תרסט:יא – במהלך ההיסטוריה, חכמים גדולים רקדו ושרו שירים כדי להודות לה' על המתנה היקרה – התורה.

יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה כמו שכתוב גבי דוד המלך ע"ה מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ד' וכ"כ משם האר"י ז"ל והעידו על האר"י ז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע"י שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה וגם על הגר"א ז"ל כתבו שהיה מרקד לפני הס"ת בכל כחו:

הריקודים נעשים כהקפות סביב בימת בית הכנסת, כאשר אלו שנתכבדו בכך אוחזים את ספרי התורה בידיהם, וכולם שרים ומזמרים שירי אהבת תורה ואהבת השם. ה"הקפות" נעשות לאחר תפילת ערבית של יום טוב, ובבוקר לאחר שחרית חוזרים על ההקפות, וקוראים את הפרשה האחרונה בתורה. כל אחד מן הגברים בבית הכנסת נקרא לעלות לתורה (שלא כמו בשבת רגילה, שבה עולים שבעה קרואים בלבד).

פרק ב. מדוע חוגגים את שמחת תורה בשמיני עצרת?

אפשר היה לחשוב כי היום המתאים ביותר לחגיגת שמחת תורה הוא שבועות, היום שבו קיבלנו את התורה בהר סיני. מדוע אם כן שרים ורוקדים עם ספרי התורה דווקא בשמיני עצרת?

1. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך א', עמ' 346 – יום שמיני עצרת הוא הבחירה הטבעית ליום שבו חוגגים עם התורה.

יתבאר לנו הקשר בין שמיני עצרת לשמחת תורה, כי אין דבר נשגב יותר לבטא את מהות יום שמיני עצרת, יום שכולו דביקות בהקב"ה, אלא על ידי שמחה בתורה שנתן הקב"ה לעמו, שעל ידה אנו דבקים במצוותו יתברך.

אין שמחה ייחודית כל כך לעם ישראל, כמו שמחתנו בתורה.

2. הרב יצחק ברקוביץ, Jewish Philosophy (סדרה מוקלטת) – הריקוד שלנו הוא ביטוי לאהבתנו כלפי דבר ה' והוכמתו.

"רק עם חכם ונבון הגוי [עם ישראל] הגדול הַזֶּה" (דברים ד:10). אנו אוהבים את חוכמתו של ה'! אנו משתגעים על חוכמה זו – אינני מכיר עם נוסף אשר קם ושר ורוקד עם ספריו כפי שאנו עושים בשמחת תורה. האם ראיתם אי פעם פרופסור ששר ורוקד עם ספריו?

3. הרב אליהו כי-טוב, "ספר התודעה" פרק ח' – לאחר חורבן הבית, התורה היא המקום היחיד שבו שורה השמחה וממילא שורה שם השכינה.

וגדולה שמחה זו מכל שאר שמחה, שהיא תדירה ואינה בטלה לעולם וגם אינה מתמעטת כלל. אפילו חרב בית המקדש וחרבה ירושלים וישראל נשתעבדו בין האומות, שמחה זו של התורה לא פסקה מהם ולא נתמעטה.

וכך אמרו החכמים: 'מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא אלא ד' אמות של הלכה בלבד'. וכי מי נטל מהקב"ה את עולמו? אלא שאין השכינה שורה אלא במקום שהשמחה שורה שם, ואין שם לא עצב, ולא חורבן; ומיום שחרב בית המקדש - כל העולם נעשה חרב ושמש, שהחורבן נגע בכל ואפילו תקפן ועיוזון של המצוות, אינם כמו שהיו לפני החורבן, ואילו בתורה ובד' אמות של ההלכה - שם לא נגע החורבן כלל, ושם השמחה שלמה ותמה כמו שהיתה לפני החורבן, ולפיכך גם השכינה שורה שם ושמחה עם ישראל בשמחת תורה:

נקודות לסיכום החלק הרביעי:

- ☞ ביום האחרון של תקופת החגים, אנו חוגגים את הקרבה שבקשר שלנו עם ה' על ידי שמחה בתורה, כשאנו שרים ורוקדים עמה בלילה וביום.
- ☞ בשמחת תורה אנו מסיימים, ואחר כך מתחילים מחדש, את המחזור השנתי של הקריאה בתורה. כל גבר וכל נער נקראים לעלות לתורה עם סיומו של מחזור הקריאה השנתי.
- ☞ במהלך ההיסטוריה שלנו, מעולם לא פחתה השמחה על כך שקיבלנו את מתנתו היקרה ביותר של ה', את התורה. בשמחת תורה אנו מאפשרים לשמחה זו לבוא לידי ביטוי – במלוואה.

חלק חמישי: השמחה המתפשטת לאורך השנה כולה

סוף סוף, הגענו לסיומה של חווית הימים הנוראים. בראש השנה הצהרנו על אמונתנו כי ה' הוא בורא העולם ומנהיגו. המלכנו את ה' למלך על העולם תוך כדי תקיעות שופר שעדיין מהדהדות בנו. כאשר עמדנו בדין לעוד שנה של חיים, בריאות והצלחה, הצהרנו מחדש על מחויבותנו להיות חלק מן השושלת הגדולה של עם ישראל.

אנו מבינים כי האחריות לחטאינו מוטלת על כתפינו, ופותרים בתהליך של עשרת ימי תשובה על מנת לתקן את עבירותינו. ככל שהתקרבו ליום הכיפורים, ביקשנו מחילה מבני משפחתנו, ידידינו, ומכרינו על כל עוולה או נזק שגרמנו להם. נכנסנו ליום הכיפורים כאשר אנו מכירים בכך שה' יצר כל אחד מאיתנו עם משימה ייחודית שעליו לבצע ושאוּלי ניצלנו שלא כראוי את התכונות ואת המשאבים שהוענקו לנו. ביקשנו מה' מחילה על כל חטאינו, בין חטאים שבין אדם למקום ובין חטאים שבין אדם לחברו, וקיבלנו על עצמו ששנה חדשה זו תהיה ייחודית עם תוכנית מוחשית, בת-ביצוע, להתקרב יותר למימוש הפוטנציאל הטמון בנו.

יצאנו מיום הכיפורים מטהורים ומרוממים ותוך חמישה ימים היינו מוקפים בשמחה העצומה של סוכות – בטוחים כי יצאנו זכאים בדין; מכירים בכוחו ובאחדותו של עם ישראל, ומנוחמים בהכרתנו כי ה' מקיים אותנו, מגן עלינו ומדריך אותנו; מעודדים מתחושת הקרבה והאינטימיות שנתן לנו ה' בסוכה, ומודעים למציאות כי העולם הזה הוא פרוזודור לעולם הבא.

ואז, כאשר נפרדים אנו מן הסוכה, לאחר ימים ושבועות אינטנסיביים של עליה במעלה ההר של תיקון אישי וצמיחה רוחנית, נוכל לחשוב כי נרד מן הפסגה ומן העבודה הקשה, והחוויה הנפלאה תפוג ותהפוך לזיכרון רחוק. אך אין הדבר כך: שמיני עצרת ושמחת תורה מחזקים את הבסיס שבנינו מאז ראש השנה ומעלים אותנו לרמה גבוהה אף יותר של שמחה, אשר תמלא את חיינו במהלך השנה כולה.

1. הרב שמשון פינקוס, "שיחות הרב שמשון פינקוס: סוכות", עמ' 172 – ההבדל בין שמיני עצרת לבין המועדים האחרים.

אמנם הבדל גדול יש בין כל המועדות ובין "שמיני עצרת". בכל החגים אנו משתמשים בכלים בכדי להגיע להתעוררות והשפעה של קדושה. אכילת המצה בפסח – "נהמא דמהימנותא", משפיעה את האמונה של יציאת מצרים. השופר נועד לזעזוע ולשבור את הלב ולעורר לתשובה. "בהמצאו" של עשרת ימי תשובה משפיע קרבת השי"ת בהיותו מצוי אלינו, ושלימות הטהרה של יום הכיפורים היא ע"י "מקווה ישראל ה'". כך מתעלה היהודי מחוג אל חג, ובמיוחד בסוכות מתחזקת הקרבה והדביקות ע"י הנענועים של ארבעת המינים וע"י הישיבה בסוכה בחברת ה"אושפזין קדישין".

2. שם, עמ' 173-172 – הקשר שנוצר עם ה' בשמיני עצרת נמשך במהלך השנה כולה.

כדברי הגר"א, "והיית אך שמח" (דברים מז:טו), ממועט מכל הכלים של העבודה, יו"ט בלי לולב ובלי סוכה, יו"ט של שמחה ללא כלים והשפעה מבחוזן. "אך שמח", מיעוט כל הכלים וריבוי ליל יו"ט האחרון לשמחה. העבודה של שמיני עצרת היא להיות קרוב אל השי"ת ודבוק בו בלי מצוות מעשיות של האיברים...

ההשפעה של היו"ט של "שמיני עצרת" היא למשך כל ימות השנה. זהו שיא הדביקות בין כלל ישראל לקב"ה... בזה נבנה האדם השלם למשך ימות החול של כל השנה. ענין השמחה היא התרצות והשתייכות עם השי"ת. ע"ז נאמר בזוה"ק שכל השערים נפתחים בשמיני עצרת מפני שהוא יום של שמחה. כח ההשפעה של התרצות והשמחה גדול מכל הימים האחרים.

שמיני עצרת הוא נקודת המעבר מעולם המוקף במצוות נוספות לעולם של מצוות "רגילות", והוא מניע אותנו קדימה, מבוזרים היטב ביהדות ובקשר עם ה'.

נקודות לסיכום החלק החמישי:

- יש הבדל גדול בין שמיני עצרת לבין כל החגים האחרים. בכל חג אחר אנו משתמשים ב"אובייקטים" כגון מצה, לולב, או סוכה כדי להגיע להשראה ולהשפעה של קדושה. בשמיני עצרת אין לנו צורך בכך.
- השפעתו של חג שמיני עצרת מתפשטת לכל יום מימות השנה. השפעה זו בנויה על יסודותיהם של הימים הנוראים. זהו הקשר הקרוב כל כך, בין ה' לבין העם היהודי, עם ישראל.

סיכום השיעור:

מהו הקשר בין סוכות לבין ימות המשיח?

הסוכה משקפת את קיומו השל של העולם המאוחד תחת מלכות ה' בימות המשיח. לכן, הבינו הנביאים כי המלחמה הסופית המובילה לתקופה זו תהיה בין אלו המכירים במסר של הסוכה לבין אלו שאינם מכירים בו.

מדוע מקריבים בסוכות קורבנות עבור אומות העולם?

בסוכות נידון העולם על המים. מאחר שנכרים ויהודים זקוקים לגשם כאחד, משפיע דין זה אף על הגויים. מספר הפרים הקרבים על המזבח במהלך חג הסוכות רומז לאומות העולם, וכך מציינים כי קורבנות אלו הם לתועלתן. בימי שלמה המלך, הבינו זאת חלק מן החכמים מבני אומות העולם; לעתיד לבוא יבינו זאת כולם.

מה הטעם למנהג חיבוט הערבה ביום האחרון של חג הסוכות?

הערבה מייצגת את חומר הגלם שבו משתמש האדם ליצור דברים לעצמו. לכן, היא מסמלת את גאוותו השקרית של האדם, כאילו הוא מסוגל לדאוג לעצמו ללא עזרת ה'.

חיבוט הערבה מחזק את הרעיונות הבסיסיים שנידונו לגבי חג הסוכות, כלומר: המודעות לתלותנו בה' ובטחוננו בו כמקור היחיד לברכות בחיינו.

מהי משמעותו של שמיני עצרת, "חג נוסף" הסמוך לסוכות?

שמיני עצרת, על אף שחל מיד לאחר חג הסוכות, הוא חג עצמאי לחלוטין. כמו סוכות, זהו זמן שמחה. אך שלא כמו סוכות, השמחה היא לא על הברכות שקיבלנו מה', אלא פשוט שמחה בקשר הייחודי שיש לנו, לעם היהודי, עם הקב"ה.

מדוע חוגגים את שמחת תורה בשמיני עצרת?

מאחר שאנו מתמקדים ביום זה בשמחתנו בקשר הייחודי שיש בינינו לבין ה', אך טבעי כי נבטא את רגשותינו בהערכה כלפי הדבר המייצג יותר מכל קשר זה – התורה, אשר באמצעותה "התחתנו" עם ה'. אנו שמחים בתורה – המתנה הגדולה ביותר שנתן לנו אלוקים – לילה ויום, בחגיגות הנלהבות של שמחת תורה.

כיצד משפיעים שמיני עצרת ושמחת תורה על השנה כולה?

שמיני עצרת הוא נקודת המעבר מעולם המוקף במצוות נוספות לעולם של מצוות "רגילות", והוא מניע אותנו קדימה, מבוצרים היטב ביהדות ובקשר עם ה'.

שמחת התורה מעודדת את הערכתנו כלפי חוכמתה היקרה של התורה, כאשר אנו מסיימים את מחזור הקריאה בתורה ומתחילים אותו מחדש. הערכה זו מתעצמת למשך כל השנה. אין אומה נוספת הקמה ושרה ורוקדת עם ספריה כפי שאנו עושים בשמחת תורה!